

ואולי בדוחק יש לומר שנידון זה גופא שייך במחלוקת התנאים בסת"ם, שאם רגילים לפעמים להחליפן נראה ששתיהן אות אחת הן ורק לתיקון הכתיבה ונויה יש הידור לסמן את סוף התיבה בסתימת האות או בפשיטותה, הלכך אם החליף כשר שאין כאן שינוי במהות. אך אם בשום פעם אין אנשים מחליפים ביניהם, משמע שאינה נידונית כצורה אחת.

ולפי הסבר זה מיושבת גם הוכחת הגמרא שהחליף כשר, מהרמז שנתן רבי יהודה בן בתירא לניסוך המים – והלא לדעת רבנו חננאל (בתוס' מועד קטן ג:) אין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, וכיצד ניתן להוכיח הדין על פי רמז ואסמכתא בעלמא – אלא שהוכיחו מדרשה זו שבעיני בני אדם היא אות אחת שמשנים את כתיבתה בסוף תיבה, כי לולא כן היה זה רמז רחוק. ועדיין צ"ע.

וכבר כתבו פוסקים שפסול זה של חילוף פתוח וסתום, אינו דין ב'כתיבה תמה' דוקא אלא שאינו צורת כתב כלל, ולכך גם בגט פסול – כמו שכתב המרדכי פ"ב דגטין – ע' דברי אמת דף נו ע"ג; שבט הלוי ח"ו ז.

בדרך אחרת יש ליישב שדיון הגמרא אמור רק כשבא לכתוב כתיבה כשרה כגון בספר תורה וכדו', דומיא דמתניתין שבסמוך (קד): בנתכין לכתוב ח' ועלה בידו שני זיינין פטור, שהעמידו (קה). בדבעי זיוני, אבל כשבא לכתוב שטרי הדיוטות ללא הקפדה על כתיבה תמה, חייב בכל אופן, אם זו דרך כתיבה לפעמים.

ואולי יש לישב בזה קושית הגרעק"א על הרמב"ם שפסק סתום ועשאו פתוח פסול, ואעפ"כ הביא (בפירוש המשנה) שהכותב שמ משמעון חייב – כי הדין אמת בשאר כתיבות, ובגמרא שהעמידו משנתנו כתנאי, זהו משום שרצו להעמיד בכותב כתיבה תמה, בדומה למשנה שבסמוך.

דף קד

באורי פשט והערות

'מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין'. מכאן שצריך לחבר ראש הקו האחרון שבסמ"ך ובמ"ם עם הגג, שאם לא כן לא היו עומדות בנס (רשב"א ריטב"א ור"ן). ואף בדיעבד פסול אם לא חיבר, ואין מועילה קריאת תינוק לפי שאינן כתובות כהלכתן (שו"ת הריב"ש קכ קמו).

'מנצפך – צופים אמרום'. רש"י (במגילה ב:) פרש: נביאי הדורות. והרמב"ן כתב (עפ"י הירושלמי. וכן הובא בספר הישר לר"ת תט. והביא כן גם מבראשית רבה א): רבי אליעזר ורבי יהושע, הם חזרו ויסדום, כדלהלן.

'אתו דרדקי האידינא לבי מדרשא ואמרו מילי...' בירושלמי (מגילה. מובא ברמב"ן) סיפרו: מעשה היה ביום סגריר שלא נכנסו חכמים לבית הוועד. נכנסו תינוקות, אמרו, נעשה בית ועד שלא יתבטל. אמרו: מהו שכתוב 'מ"ם נו"ן פ"ף צ"ץ כ"ך' – ממאמר למאמר, מנאמן לנאמן, מפה אל פה, מצדיק לצדיק, מכף לכף; מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה. סימנום חכמים, ועמדו כולם בני אדם גדולים בתורה. אמרו: רבי אליעזר ורבי יהושע מהם היו.

'דאפילו בימי יהושע בן נון (כצ"ל) לא איתמר כוותיהו'. נראה לפרש על פי האמור לעיל, מנצפ"ך שכתובם וחזרו ויסדום – והיינו לאחר מות משה נשתכחו [עם שאר שלש מאות הלכות שנשכחו אז כמו שאמרו בתמורה], ועל כן בימי יהושע לא יכלו לדרוש כפל האותיות הללו (מהרש"א).

זמאי טעמא פשוטה כרעיה דדל"ת לגבי גימ"ל. יש מפרשים שרגל הדל"ת, בכתיבה אשורית המאושרת, יורדת בנטיה ימינה כלפי האות הקודמת לה (כן פרש הריטב"א, וכן הוא באור זרוע ח"א תקנא ובספר המנהיג הל' תפלין, ומובא בב"י או"ח לו).

והרמב"ן בחידושו דחה פירוש זה, ופירש שהכוונה לומר שהרגל בימין האות קרובה לגימ"ל שלפניה ולא לה"א שלאחריה, אבל זקופה ועומדת היא. וכן היא כתיבת הספרדים, אבל האשכנזים נוהגים להטותה בשיפוע קצת לימין כפירוש הראשון. ואולם אין הדבר מעכב (עפ"י שו"ע הגר"ז ומשנ"ב שם).

'...ה"ו – זה שמו של הקב"ה' – ושתי האותיות האלו של השם, רומזות למדות עליונות של חסד ואמת, והם שני עמודי העולם שנרמזו באל"ף-בי"ת גימ"ל-דל"ת – תורה וגמילות חסדים (מהרש"א).

ראה עוד בספר פרי צדיק (ח"ד, לר"ח תמוז ה), המליץ כל הענין על קנין תורה ושכר עמליה. ועע"ש (ח"ב לר"ח שבט ב) פירוש מ"ם פתחה מ"ם סתומה, פ' כפופה פ' סתומה. וע"ע אור גדליהו ר"פ אמור.

'צדיק כפוף צדיק פשוט' – שמתחילה צריך להיות כפוף ללחום בגבורה ולכוף את היצר לטוב אבל עדיין יש לו עמו מלחמה. זהו 'צדיק כפוף'. ואחר כך זוכה ליישר הלב שיהא כן לעולם ולא יהיה לו כלל קטרוג היצר הרע, וזהו 'צדיק פשוט' (עפ"י פרי צדיק ח"ב לר"ח שבט ב).

'הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו' – וכמו שאמרו (באבות ה, ד) 'מאד מאד הוי שפל רוח' – הכנעה כפולה (עפ"י מהרש"א). וזהו שכתב הרמב"ם (דעות ב, ג, ובפירוש המשנה באבות שם) שבמדת הענוה יש לילך עד הקצה (עפ"י אור שמח שם).

זמאי טעמא כרעיה דקו"ף תלויה. מכאן שצריך להרחיק רגל הקו"ף מן הגג שלא יגעו זה בזה (רמב"ן, רשב"א בחידושו ובתשובה ח"א א, ר"ן, ריטב"א ועוד).

דעת כמה פוסקים לפסול בדיעבד (ע' טור או"ח לו יו"ד רכא; שו"ת הריב"ש קכ קמו; שו"ת מהרי"ק צח; מגן אברהם). ואילו דעת התשב"ץ (ח"א נ-נא) להכשיר. והביא שם שכן כתב הר"ן בספר תורה שלו. [ספר זה נתנו הר"ן לבית הכנסת שבברצלונה לקרוא בו ועתה הוא נמצא בירושלים, ואכן נמצאות שם אותיות קו"ף שרגליהן דבוקות לגג – כן כתב הר"ד מצגר בהערות לשו"ת הריב"ש (מכון ירושלים קמו הערה 16) שזכה לראותו כאן בשנת תשמ"ו. ועוד הביא שם ממחזור ויטרי (ח"ב תקא) שכן מנהג ספרד].

וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו ו): 'אנו פוסקים לפסול, וחלילה להקל בזה'. וע' גם בשו"ת דובב מישרים ח"א סד. וכן יש ליוהר שלא יגיע רגל הקו"ף בירך הימנית. וכמו שמשמע בגמרא כאן (עפ"י כתיבה תמה; משנת סופרים ק, ובשער הציון. וע' בשו"ת הריב"ש (קכ) שנקט כהנחה פשוטה שאם נגע בירך הימנית – ודאי פסל).

מכך שלא דרשו כיוצא בזה באות תי"ו, משמע שרגל התי"ו נוגע בגגה כמו בחי"ת (רמב"ן). ואם היא מנותקת – פסולה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה ה, ג) חכך לפסול אף בנגיעה דקה מאד שאינה נראית אלא בעיון חזק ביותר, כיון שיש שמכשירים ה"א בנגיעה כזאת).

זמאי טעמא שיקרא אחדא כרעיה קאי... מכאן שבסיס השי"ן צריך שיהא חד ולא רחב (ראשונים). ודנו הפוסקים בדיעבד, כאשר אינה עומדת על כרע אחד. וזו לשון הרמב"ן כאן, לאחר שכתב ללמוד

מכאן על צורת האותיות: 'ומפני שצריך ליהזר בכל זה בכתיבת ספר תורה ותפילין ומזוזות, לפיכך כתבתי דברים הללו, שכל הטועה בציור האותיות פסול והפסיל הכל'. וכן הביא הריטב"א בשם רוב הגאונים, לפסול בדיעבד. וכן כתב ב'חדושי הר"ן'. וכן בשו"ת הריב"ש (קכ). ואילו מדברי המאירי משמע שאינו פסול (וע' גם בשו"ע הגר"ז או"ח לו אות ש ועוד).

בספרי הרמב"ן כתובה תוספת מהמו"ל: 'וזהו דבר חדש, והפוסקים כתבו בדיעבד כשר בשאינו דומה לצורת אות אחר אף ששינה צורתה'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו ז) חלק על הגהה זו, כי יש שינויים מהותיים בצורת האות, שאפילו אם אינה נדמית לאות אחרת – פוסלים הם (וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"א ה; שבט הלוי ח"א ז, 1).

ובשו"ת דובב מישרים (ח"א סד) הסיק אודות שי"ן שבסיסה רחב: 'ראו אני להתיר אחרי שברמב"ן שבת הג"ל מבואר בהדיא בדיעבד מעכב כג"ל, ובפרט כיון דיכולין לתקן והוי כלתחילה'.

ואולם אם יש בשוליים חידוד הנראה כמין עוקף קטן שהשי"ן עומדת עליו, או כאשר התחתית עגולה ולא חדה – בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב יב) צדד לסמוך על דעת המקלים בדבר. 'הרבה גאונים וקדושים הניחו תפלין עם ש' כזאת'.

ואף לפי הכתב הספרדי (כתב וועליש'), יש בבסיס חידוד מסוים ואינו רחב במידה שוה בתחתיתו, וכתבו פוסקים שגם זה בכלל 'חד כרעא' וכשר. ע' בשו"ת נודע ביהודה (קמא פ; תנינא קעא) שמכשיר כתב וועליש. וכן בשו"ת עין יצחק לגר"א מקובנא כתב שכתב זה כשר לכתחילה ללא חשש. וע"ע בהר צבי כאן כמה צדדים ליישב מנהג ספרד בכתיבת שי"ן.

'א"ת ב"ש – אותי תעב, אתאווה לו. ב"ש – בי לא חשק, שמי יחול עליו. ג"ר – גופו טימא, ארחם עליו...'. המהרש"א פירש כולם בניחותא ולא בלשון תמיהה (כדפרש"י), מלבד האחרון – 'דלתותי נעל, קרניו לא אנדעו?', – אם אחר כל המעשים שאני מרחם עליו ומצפה לתשובתו, נעל דלתות התשובה שאני פותח לו, ראוי שיגיע אליו כמעשה הרשעים שנאמר בהם וכל קרני רשעים אנדעו.

'ח"ס ט"ן...'. דרש בחילוף ח' ה' – 'השטן'. וכן בסמוך 'הלך' – חלק. ולהלן קה. דרש נוטריקון המון – חביב. ועוד רבות כיוצא' (ע"ע במצוין ביוסף דעת סנהדרין לט: ומנחתו נג.).

'מפני שבעטו בגי"ף'. תרגום של 'נואף' – גי"פ א. יתכן שהוא קרוב ל'גפף' – לשון חיבוק [והוא קרוב ל'גוף', על שם קרבת הגוף]. וכן מציינו בירושלמי (יומא ג, ח) בדלתות ניקנור: 'עמד עליהן סער גדול בים ונטלו אחד מהם והטילוהו בים וביקשו להטיל עוד שני ועמד גי"פו, אמר להן אם מטילין אתם אותו לים הטילוני עמו'.

'הללו זרעו של יצחק'. בדומה לזה אמרו בפסחים (ק"ט): 'עתיד הקב"ה לעשות סעודה ביום שיגמול חסד לזרעו של יצחק'. ונראה, משום שהדברים אמורים על יום הדין הגדול, ועל אותה שעה אמרים ישראל כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו...', כי אברהם ויעקב אמרים 'ימחו על קדושת שמך', ורק יצחק אבינו הוא שמצילים בדין (כמו שאמרו לעיל פט:).

עוד יש לומר: מעלתם וחביבותם של ישראל היא בכך שמוסרים עצמם על מסורת האבות, והיא מידתו של יצחק שפשט צוארו בעקידה על דבר אביו שאמר לו שכך אמר השי"ת, הגם שהוא עצמו לא שמע מהקב"ה – משום כך נקראו ישראל על שמו (עפ"י נפש חיה לר"ר מרגליות תקצא, ז. וע' גם דובר צדק עמ' 75; ישראל קדושים עמ' 19).

ע"ע משך חכמה (וירא כב, א ויצא כח, יג) שהביא מכאן להוכיח שעשו אינו בכלל 'זרעו של יצחק'.

(ע"ב) סס – סמא. ארס (הערוך). מתכת בעלת ברק כסף, אשר תרכובותיה מכילות רעל חריף.

'קומוס – קומא' – רש"י ר"ח והערוך פרשו: שרף האילן. והרמב"ם (בתשובה קלו) כתב שהקומוס נעשה מחלודת הברזל.
'קנקנתום' (/ 'קלקנתום') – פרש הרמב"ם (שם): גפירת הברזל. (יש סבורים שהוא החומר הנקרא 'ויטריאול' – גפרת נחושת).

כתב על גבי כתב' – ע' אריכות דברים במובא בגטין יט.

'הגיה אות אחת חייב... כגון שנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זיינין... כגון שנטלו לתגו של דל"ת ועשאו רי"ש'. הרשב"א כתב לשמוע מכאן שנטילת גג החי"ת או תג הדל"ת אינה נחשבת כ'חק תוכות' (= חקיקה בגוש דיו, באופן שצורת האות נעשית מאליה ללא פעולה ישירה באות עצמה, והיא פסולה בכתיבת ס"ם) אלא דינה ככתיבה כשרה – שאינו אלא כמפריד שתי תיבות או מעביר דיו שנפל על גבי האות – כי אם היינו דנים זאת כ'חק תוכות', לא היה לנו לחייבו משום 'כותב'.

והר"ן דחה ראייה זו, שלענין שבת אין הקפדה בדבר אלא כל פעולה שהיא 'מלאכת מחשבת' חייבים עליה גם אם אינה 'כתיבה' הנצרכת בשאר מקומות, שהרי אפילו מוחק על מנת לכתוב חייב. (וכן נקטו כמה ראשונים – או"ז תשטו; ספר התרומה קטו רה ועוד. וע' בשו"ת אבני נזר או"ח סו שהחק תוכות חייב משום תולדת כותב. וע"ע במשנת ר' אהרן (א,ד) שבאר סברת הר"ן, שבחק תוכות אין חסר אלא בפעולת הכתיבה, אבל לא בשם 'כתב' שעל האות, הלכך לענין חיוב שבת די בעשיית האות ואין צריך ב'כתיבה' דוקא).

א. נראה לכאורה שלא היתה כוונת הרשב"א להשוות מלאכת 'כותב' בשבת ל'כתיבה' בסת"ם, שהרי אפילו מוחק על מנת לכתוב ולא כתב חייב, וכמו שכתב הר"ן. תדע, שהרי כתב הרשב"א שנטילת גג החי"ת דומה להפרדת שתי תיבות או כהעברת דיו על גבי האות, והרי מסתבר שפעולות אלו כשלעצמן אינן נחשבות 'כתיבה' לענין סת"ם, וגרועים המה מ'חק תוכות' – אך נראה שהרשב"א נקט מסתימת הדברים שמדובר כאן גם בכותב ספר תורה, ומוזה הוכיח שהספר כשר באופן זה, כי אם הספר פסול הרי לא תיקן כלום בספר, שעדיין עומד הוא בפסולתו ומדוע יתחייב משום 'כותב' – מזה הוכיח שגם בכתיבת סת"ם הוא כשר. [ולפי פירוש זה מוכח לכאורה שהכותב ספר תורה בשבת או מתקנו, לא נפסל הספר משום מצוה הבאה בעבירה. ואולם בשבת עצמה נראה שאסור לקרוא בו משום איסור מעשה שבת. וע' מנחת שלמה ה,ב אודות סוכה שנבנתה בשבת. ובאג"מ (או"ח ח"ד סט,ה) פסל הסוכה. ובשבט הלוי (ח"ג עו) כתב להקל אם לא משום מעשה שבת. וצ"ע. וכמו כן משמע בתוס' (בסד"ה אמר) שהכותב גט בשבת כשר לגרש בו].

ואכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה כ,לד) שלהלכה שהנטול תג הדל"ת נידון כ'חק תוכות', אם עשה כן בשבת בספר תורה – פטור, כי לא רק שלא תיקן כלום, עוד קלקל בכך שעלול לשכוח היכן מקומו וייפסל כל הספר, אלא מדובר בגמרא בשאר ספרים. ונראה שהיה זה דוחק לדעת הרשב"א להעמיד רק בשאר ספרים, ובפרט שהעמידו משנתנו בדבעי זיוני, והלא בשאר כתיבות של חול אין בהם צורך כלל.

ב. כתב הגרעק"א שהרשב"א חזר בו בתשובתו (בח"א תריא), שנקט שם שנחשב זה ל'חק תוכות' [וכן פסק בשלחן ערוך (או"ח לב, יז). ועע"ש בבאור הלכה; שו"ת שארית שמחה לו]. ובספר ברכת מרדכי (טז,ב ואילך) האריך לישב שיטת הרשב"א שאין סתירה בין מה שכתב בחידושו לתשובתו. וע"ע שיעורי ר' שמואל גטין יט-כ.

[עוד על סתירות מדברי הרשב"א בחידושו על דבריו בתשובות – ע' בשו"ת מהרי"ק קסא סד"ה ואשר; רעק"א או"ח קנט,טו; (בית יוסף וט"ז או"ח קצו); קובץ הערות יבמות, בתחילת הספר; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב מז,ב; שבט הלוי ח"ו ג,ג,ג וח"ד קמב,ב. וכבר דנו הפוסקים אודת הכרעת ההלכה, כשיש סתירה בין ספר פסקים לתשובות של אותו חכם, על מה יש להסתמך יותר – וע' בשו"ת מהרי"ל עב,ג; נחפה בכסף ח"ב אה"ע כז; רא"ז מרגליות בהקדמתו לשערי תשובה; שדי חמד ח"ו כללי הפוסקים י,ב יד, ו טו; משיב דבר ח"א כד; אמרי בינה תערוכות ט; אגרות משה או"ח ח"א ה וביו"ד ח"א רל,ב].

ענינים ורמזים

'ואמר רב חסדא: כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ כגון נבוב בובן רהב בהר סרו ורס' –

ענין המאמר הוא שיש כח בדברי תורה לשנות את לב האדם מהיפוץ להיפוץ, להחקק בלב האדם 'מעבר לעבר'; –

נבוב – בובן. אדם שהוא נבוב וריק מדברי תורה, נעשה על ידם מלא בינה. וגם 'בובן' הוא מרמז על צינור המקלח מים, היינו שבפנימיותו הוא מלא נוזלים, דברי תורה.

רהב בהר – אדם שהוא מלא תאוות וחמדות זרות וכמבואר בזוהר (שמות קע): שר של מצרים – רהב שמו, ומצרים היו שטופים בזימה, וכמו שנאמר (בעמוס ח) ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים, שמימי היו עכורים, וזה מורה על מחשבות רעות, על ידי דברי תורה יוכל להשתנות ולהיות מורם ומובדל מכל חמדה, ועל זה מורה בהר, כי בהר לא נמצא לחלוחית כמו בעמק וכן אברהם אבינו ע"ה, יען כי היה מובדל מכל חמדה, לכך אמר היום בהר ה' יראה.

סרו היינו אדם שהוא בכעס, כי 'סר' הוא לשון כעס, כמו שכתוב סר וזעף (וכן בגמרא (בבא מציעא נט): 'מפני שסורו רע' – שיש בו כעס), על ידי דברי תורה יוכל להשתנות לבו לטוב, להיות מובדל מכל כעס, כי ורס הוא מלשון רך, כמבואר בגמרא 'ממרס בדם', וכמו לרוס את הסולת (מתוך מי השלוח ח"א תשא. ובדומה לזה בח"ב תשא).

ע"ע פירוש נוסף בספר חדש האביב. עוד ברמיזה שלש מלים אלו שנקטו, נבוב בהר סרו – ע' במשך חכמה תשא לבטו. וע"ש עוד לד, כז-כח בענין חקיקת הלוחות משני עבריהם.

'קו"ף – קדוש' – והוא בגימטריא 'מקום' (186), שהוא מקומו של עולם (מהרש"א).

'... וזהו כל השתלשלות החדשים מראשית השנה בניסן, שהוא הגילוי הגמור אבל בראיה בעלמא, עד שיקבע בקנין גמור באחרית השנה, להכיר הגילוי גם מתוך תוקף ההעלם, וזהו באדר שנברא באות הק' הרומו לקדושה, כמו שאמרו בשבת (קד) ק' – קדוש, דהוא במקום גדר ערוה, כמו שאמרו ביבמות (ירושלמי ב.ד), כי הקדושה הוא היחוד שאדם מייחד ומוסר עצמו וכל כחותיו להש"י, דוגמת קידושי אשה שהיא נקנית בזה לבעלה להיות מותרת לו. וזה נמצא רק במקום שנמצא גדר ערוה היינו בישראל, דעכו"ם אע"פ שגדרו עצמם בעריות מימות המבול, מכל מקום אין הערלה נקראת אלא על שמם...' (מתוך רסיסי לילה, עמ' 177).

'ומאי טעמא כרעיה דקו"ף תלויה, דאי הדר ביה ליעיילי. וליעול בהך? – מסייע ליה לריש לקיש... בא לטהר מסייעין אותו'. מבואר בספרים הענין שצריך להכנס בפתח הצר – משום קטרוג מדת הדין, כי לפי חוקי הבריאה אין מקום לתשובה והנפש החוטאת היא תמות, אלא שהקב"ה ברוב חסדיו, שהם למעלה מגדרי שכר ועונש של הבריאה, מחשיב גם פנייה קלושה של צעקת הלב, כהתעוררות המספקת לפתיחת הפתח (ע' ראשית חכמה שער התשובה ספ"א; מכתב מאליהו ח"ד עמ' 76. וע"ע שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ כא תשל"א).

וצריך בעל התשובה להתאמץ ולדחוק עצמו בפתח קטן, עד שמן השמים ירחמוהו וירחיבו לו (עפ"י נועם אלימלך נח עה"פ 'ופתח התיבה בצדה תשים').

הפתח שחוזר בו גבוה יותר – שכאשר שב אחר הריחוק, מגיע לשורש עמוק יותר, והוא המקום שבעלי תשובה עומדים ואין צדיקים גמורים עומדים, שזוכה להשיג עומק שורש נפשו הדבוקה באלקים חיים לגמרי, להתייחד עם קונה בלי פירוד כלל, מדריגת היחידה.
(עפ"י מחשבות חרוץ דף לח)

'מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן – בא ליטמא פותחין לו...' –
'הכניסה לרע הוא על ידי ליצנות, כמו שאמרו ז"ל ביומא, הבא ליטמא פותחין לו, מקרא דאם ללצים הוא יליץ – מבואר דלץ הוא הביאה והכניסה לכל מיני טומאה. והוא יליץ פירושו כמו שאמרו בזוהר (ח"ב קפד: וח"ג צב): דכמו שמתעורר למטה כך לעומתו למעלה, והלץ מלמעלה גם כן מתלוצצים ממנו – פירוש, מראים לו כאילו יש להתלוצץ באמת מאותו דבר, וזהו 'פותחין לו' – שנותנין לו פתח להתלוצץ, וזה באמת ליצנות ממנו כי הרי באמת אין מקום כלל להתלוצץ מאותו דבר.

והם מארבעה כמות שאין מקבלין פני שכינה (כמו שאמרו בסוטה מב.) – פירוש, המעכבים והמבלבלים המחשבה בתפלה ובעת רצונו להדבק בו יתברך, במחשבות זרות... ו'לצים' הוא הראשית האומר לטוב רע... (מתוך צדקת הצדיק רסד).

'שי"ן שקר תי"ו אמת... שקרא שכיח קושטא לא שכיח... קושטא קאי שקרא לא קאי...' –
שתי הבחנות ישנן כאן באמת ושקר: הראשונה היא שהאמת הוא בר קיימא שאינו מתבטל לעולם, מה שאין כן השקר. והשנייה שהאמת מוצק וקיים בכח עצמו ואינו זקוק לדבר אחר שיחזיק אותו, משא"כ השקר. ונבאר:

האמת קיים. דורות רבים יכולים להתמרד נגדו, להלחם בו ולדכאו, אבל אין כח בעולם שיכול לבטלו; בסוף חוזרים ומכירים אותו. שקר עלול לשלוט זמן רב בעולם אבל סופו הוא להתבטל. דוק ותמצא כי כל השקרים שבעולם במשך הזמן מפריכים את עצמם והיו כלא היו; במקומם באים שקרים אחרים וגם הם שולטים זמן מוגבל עד שגם עליהם עובר כלח...

זאת היא מידת אמיתתו ית', שכמו שהוא היה הראשון בטרם כל יציר נברא, כך הוא יהיה האחרון לכל השית אלפין שנין שכל בני בשר יקראו בשמו להפנות אליו כל רשעי ארץ; אנו המאמינים באמיתתו ית' יודעים כי גם באמצע התהליך מראשית הבריאה עד סוף הגאולה 'מבלעדיו אין אלקים'. והנה כל אמת שבעולם נעוץ באמיתתו ית', ולכן **אמת מרחק מיליה**. השקר הוא היפך אמיתתו ית' ואין לו אחיזה בהקב"ה, לכן רק **מקרבן מיליה**.

ההבחנה השניה היא **קושטא קאי שקרא לא קאי**, ולומדים זאת מצורת האותיות. אותיות ש-ק-ר יש להן רק רגל אחת דקה ואין להן אחיזה מצד עצמן. הוא אשר אמרו חז"ל 'כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו' (הובא ברש"י שלח). ושוב דוק ותמצא כל רשעי עולם מפארים שיטתם בשמות יפים כמו צדק, חרות, אהבה וכדומה, ובשם מבצעים כל מעשי אכזריות, רציחות וגזל. האמת אינו זקוק לתמיכה מבחוץ, לא בחיל ולא בכח. אנשי אמת אמרו אל תרבו תדברו גבהה גבהה... או לא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני, כי אפילו דיבורים במלים גבוהות ומפוצצות זרים לאמת. לכן **שקרא שכיחא, קושטא לא שכיחא**, כי ההמון רץ אחרי המלים הגבוהות ואחרי הקישוט החיצוני; מעטים אנשי אמת החודרים לעומק הדברים ורואים את הריקנות בשקר ואת המילוי באמת. ואולם כאמור, בסוף השקר מפריך את עצמו, כי לאט לאט מתגלה פרצופו האמיתי קבל כל העולם עד שזונחים אותו ופונים לו עורף.

(מתוך עלי שור ח"ב עמ' תקכב-ג)

עוד בסוד 'שקר אין לו רגלים' – ע' בקונטרס שיחת שדים לר"צ הכהן, עמ' 85.

ב. לדעת חכמים בברייתא בירושלמי (ה"ג), אין חייבים על שתי אותיות זהות, אפילו הן שם שלם. ורבי יהודה מחייב כשהן שם לעצמו. וכן הלכה (רמב"ם שבת יא, ז).
שתי אותיות זהות ללא משמעות, כגון אא; לדברי רבי יוסי חייב, ולדברי רבי שמעון (בברייתא, כפי שפרשו דבריו בגמרא) פטור (וכן הדין לרבנן ולרבי יהודה דברייתא בירושלמי). ולתנא קמא דמתניתין – מרש"י (במשנה ד"ה בין משם) נראה שחייב (וע' בגליון הש"ס' בירושלמי שכתב סברא לחייב על אלף אלפא מפני שהוא שם בלשון אחרת), ומהרמב"ם (שבת יא, א ובמ"מ) משמע לפטור.
ושתי אותיות שונות ללא משמעות, בירושלמי מבואר שלרבי יהודה פטור ולרבנן חייב.

קנו. מה הדין במקרים דלהלן? –

א. הכותב בשבת ביד שמאל.

ב. התכוין לכתוב מלה שלמה וכתב רק חלק ממנה. וכיצא בזה בשאר מלאכות.

א. הכותב בשמאלו, שלא כדרכו – פטור. ולרבי יוסי שמחייב בכל רושם – חייב (רב יעקב בן בת יעקב).
אטר-יד-ימינו שכתב בשמאל – חייב. כתב בימין – פטור.
השולט בשתי ידיו (אפילו רגיל באחת יותר מבחברתה. ריטב"א. ואפילו הרגיל עצמו לעשות דברים בשמאל. ע' במדכי הל' תפלין יג ע"ג, מובא בב"י כז) – חייב בשתיהן (אביי).

ב. המתכוין לכתוב 'שמעון' או 'שמואל' וכתב 'שם' בלבד; לתנא קמא דברייתא חייב ולרבי שמעון פטור עד שיכתוב התיבה כולה, גם אם לא השלים כל הפסוק שנתכוין. רבי יהודה בשם רבן גמליאל הוסיף: אפילו כתב שתי אותיות זהות, כגון 'שש' מ'ששך', 'תת' מ'תתנו' – חייב. אבל רבי יהודה עצמו סובר שאינו חייב אלא בכגון שם משמאל.

הרמב"ם (א, יד) פסק שחייב על אף שלא השלים מלאכתו וכתב שתי אותיות בלבד.
וכן בשאר מלאכות, כגון קודה מגרר ומעבד וצר צורה בכלי; לרבי שמעון אינו חייב עד שיושלם הדבר.
א. דוקא בכגון אלו, אבל באריגה מודה רבי שמעון שחייב אפילו ארג מקצת אם הוא דבר המתקיים. והטעם לחלק, כי האורג עושה דבר חדש, שלא כמעבד עור וגורר וצר צורה בכלי (תוס').

ב. לא פטר רבי שמעון אלא כשנתכוין בפירוש לעבד / לכתוב את כולו, אבל בסתם חייב בעיבוד מועט ובכתיבת שתי אותיות (ריטב"א).

קנז. מה דינם של ספר תורה תפלין ומזוזה, שהוחלפו בהם אותיות סתומות (= סופיות) בפתוחות, ולהפך?

סתום ועשאו פתוח או פתוח ועשאו סתום, בספר תורה תפלין ומזוזה – משמע בגמרא ששנוי הדבר במחלוקת תנאים אם כשר אם לאו (וכתבתם – שתהא כתיבה תמה).
להלכה – פסול (עפ"י או"ח לב, יח ובהגר"א, ממסכת סופרים; משנ"ב לו בקונטרס 'משנת סופרים' סוף אות כ').

דפים קד – קה

קנה. א. על אלו סוגי כתיבות חייבים ועל אלו פטורים?

ב. הכותב שתי אותיות בשני העלמות, האם חייב אם לאו?

רח

הכותב בכל דבר שהוא רושם ומתקיים, בכלל זה מי עפצים, פחם, אבר (= עופרת) וכדו' – חייב. בדבר שאינו מתקיים כגון במי תותים ושאר מי פירות, אבק דרכים (= בטיט. פירוש אחר: שרט באצבעו בעפר. רש"י) ואבק סופרים – פטור.

א. בכל אלו פטור אבל אסור, אבל 'כתיבה' באויר מותרת (עפ"י תרומת הדשן סג; רמ"א שמ"ד. וכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א שאין כדאי לעשות כן אעפ"י שמוותר. וע' גם בספר 'דעת החזו"א' ח, טו). והוא הדין למשרטט בידי צורת אותיות על דף נגוב שאין רישומו ניכר כלל (ט"ז שם). עשיית סימוני אותיות באצבעות [כגון 'שפה' שמשחקים בה הילדים. ויתכן ה"ה כשמראה צורת הטעם לבעל קורא, כגון שמכופף אצבעו בזקיפה כעין צורת 'פשטא']; יש מהחכמים שיחיו הנוקטים לאסור (כן כתב הגר"א נבנצל שליט"א שכמדומה מקובל הוא לאסור), ויש מתירים, שאין זה סרך כתיבה (כן כתב הגר"מ מאוזו שליט"א. וכן נקט הגר"ק שליט"א שמצד הדין מותר וכנ"ל. ונראה לכאורה שלעשות צורה בצל ע"י האצבע אסור לכתחילה).

ב. כתב שנבלע לאחר זמן ואפשר לגלותו שוב על ידי חום או חומרים מסויימים – הרי זה בכלל 'כותב'. אמנם גילוי הכתב עצמו אינו 'כתיבה' מדאוריתא, כמו שאמרו בירושלמי (מנחת שלמה ח"ב לה, ד עפ"י גטין יט, דלא כפי משמעות לשון המנ"ח).

הכותב על בשרו – חייב. המסרט על בשרו (בכלי חד או בקוץ. רש"י, ערש"ש) – רבי אליעזר מחייב וחכמים פוטרם.

א. להלכה המסרט על בשרו פטור (רמב"ם יא, טז). ויש מהראשונים שנקט לחייב (עפ"י רבנו ירוחם, הובא בא"ר שם).

ב. הכותב על דבר שאינו של קיימא, כגון עלי ירקות – פטור (תוספתא; ירושלמי ה"ד). חקק על גבי שעוה; מרש"י משמע שחייב (שכך פירש 'לוחי פינקס' – שטוחין בשעוה), ודעת הגר"א (תקמה) לפטור. (והוא יפרש 'לוחי פינקס' שכותבים עליו בדיו, או חקיקה על עץ. ע"ע באור הלכה שם, ד; מגדים חדשים כאן).

ג. המקרע את העור בתבנית אותיות – פטור (תוספתא). ובירושלמי הגרסה חייב (מובא ברשב"א). וכן פסק הרמב"ם (יא, טז).

ד. החיי-אדם אסור להסיר סימונים על הבשר משום 'מוחק'. ובמנחת שלמה (ח"ב י) צדד בדבר, שלא מצינו שאסרו מוחק שלא על מנת לכתוב כשהוא מקלקל באופן שאינו מכשיר את מקום המחק לכתובה. ונשאר ב'צריך עיון'.

כתב שתי אותיות על שני כתלים בפינה, באופן שנהגות זו עם זו – חייב. וכן הדין בכותב על שני לוחי פנקס, אפילו הם מרוחקים ואינם טעונים אלא קריבה, כגון כתב אות אחת בטבריה על דף אחד, ואות אחת בציפורי על דף אחר (כפרש"י. וערשב"א), אבל אם היו מחוסרים מעשה כדי להסמיכם, כגון חיתוך הלוחות או נתיצה – פטור.

א. נראה שגם לרבי יוסי (קג.) המחייב על רישום, צריך שיהא אפשרות להסמיך הרישומים זה לזה, בדומה לקרשי המשכן שצרפום.

ב. אותיות הכתובות על חודי דפי הספר, יש אומרים שאסור לפתוח ולסגור הספר בשבת שהרי זה כשובר אותיות או מחברם. ויש מקלים הואיל ועומד להפתח ולהיסגר. והמנהג להקל, ומכל מקום נכון להחמיר כשיש לו ספר אחר (עפ"י משנ"ב שם סק"ז).

ג. דף שנקרע, מסתבר שאסור להסמיך חלקיו זה לזה בכוונה, כי פעמים נשאים מקורבים והרי זה ככותב. אבל מותר לפתוח ולסגור הספר כי אין כאן 'פסיק רישיה' שיתחברו האותיות יפה. וצ"ע (חדושים ובאורים סו"י כב).

העמדת שני דפים עם אותיות זה אצל זה, או הפרדתם; אם אין ביניהם שום חיבור, ואינם קבועים במקום אחד רק עומדים אחד בצד חברו, כגון הגבאי שמעמיד מספרים לציבור לידע באיזה דף בסידור התפילה הם עומדים וכדו' – מותר (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א קלה. ודעת הגרשו"א שבקריעת דבר שכתובות עליו אותיות, אם קורע בין אות לאות – מותר (ע' שש"כ ט הערה מח). ולכאורה לדבריו ה"ה לענין חיבורם כשקבועים במסגרת וכד', דמאי שנא כותב ממוחק. וצ"ע).

כתב לאחר ידו, ברגלו, בפיו ובמרפקו – פטור. [בכלל זה הכותב בשמאלו כנוצר למעלה].

כתב אות אחת סמוך לכתב קיים; סתם משנתנו פוטר, ודלא כרבי אליעזר שמחייב בכגון זה (רבה בר רב הונא). ואולם אם השלים את הספר באותה אות – חייב לדברי הכל (כן אמר רב אשי. ויתכן שרבר"ה אינו חולק). ואפילו רק הגיה אות אחת ותיקן בכך את הטעון תיקון – חייב, כגון שנטל גגו של ח"ת ועשאה שני זייני"ן (רב ששת), או נטל עוקץ הדל"ת ועשאה רי"ש (רבא).

א. בתוספתא ובירושלמי מבואר שאפילו הושלמה תיבה אחת בלבד בכתבת האות – חייב, ואין צריך שישלם הספר (מובא ברשב"א).

ב. יש אומרים על פי הירושלמי (ו, ב) שדל"ת ועשאו רי"ש או להפך – חייב שתיים, משום 'מוחק' ומשום 'כותב' (עפ"י ריא"ז ומאירי. ופירש שם שכיון שמחיקה צורך כתיבה היא, לכך מצטרפת המחיקה עם הכתיבה להחשב כאילו עשה שתי אותיות. ובפני משה פירש שמדובר שהאות מצטרפת עם שאר הכתוב, וכרבי אליעזר. וע"ע אבני נזר ט; שבט הלוי ח"ג נג).

ולפרש"י יתכן וחזיבו [לתלמוד דידן] משום 'מכה בפטיש' שמתקן הספר, אך יתכן לפרש שתיקון הספר מחשיבתו לאות אחת להתחייב עליה משום 'כותב'.

הרמב"ם השמיט דין דל"ת ועשאו רי"ש. יש אומרים שלהלכה לא קיי"ל כרבא משום שאין זו כתיבה אלא 'חק תוכות' (עפ"י ספר קובץ). ויש מפרשים שהרמב"ם פירש כוונת הגמרא שהגיה כן בשתי אותיות, והרי זה בדומה לדברי רב ששת (עפ"י הגהות מים חיים).

נתכוין לכתוב ח' וכתב שני ז'; אם עדיין הם צריכים זיון (=תיזג וקישוט) – פטור, ואם לאו – חייב.

פרשו בתוס': דוקא כשנתכוין לכתוב שתי אותיות כלשהן, אבל אם לא נתכוין אלא לאחת ועשה שתיים, אפילו אין צריך לזייגן פטור (וכ"כ בשער הציון שם, לזו בדעת הרמב"ם). והרמב"ן חולק וסובר שאין חילוק בדבר, אלא כל שכתב שתי אותיות באותו מקום שנתכוין לכתוב אות אחת – חייב.

כתב על גבי כתב – פטור. והעמידה כדעת חכמים אבל לרבי יהודה – חייב.

א. מבואר מדברי התוס' שמדובר כשמתקן משהו בכתובה העליונה, אבל אם אינו מתקן כלום – לדברי הכל אין זה 'כתב' ופטור. ועוד מבואר מדבריהם שלדעת רב אחא בר יעקב (בגטין כ – דלא כרב חסדא) הרי זה 'כתב' לכל הדעות כשמתקן משהו, כגון גט שנכתב שלא לשמה ומעביר עליו קולמוס לשמה. ורק בספר תורה פטרו חכמים משום 'זה אילי ואנהו' (וע"ע אה"ע קלא).

ב. כתב דיו על גבי סיקרא – חייב שתיים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק. סיקרא על גבי דיו – מחלוקת (עפ"י גטין יט. כפירוש הרמב"ם והרשב"א ועוד).

כתב אות אחת נוטריקון (שסימנה בנקודה מעליה, להורות על משמעות תיבה שלמה. רש"י) – רבי יהושע בן בתירא מחייב וחכמים פוטרים.

וכן הלכה. ובכלל זה כגון שכתב מ' לציון מספר ארבעים – פטור (עפ"י רמב"ם יא, ג).

ב. הכותב שתי אותיות בהעלם אחד – חייב. בשתי העלמות – רבן גמליאל מחייב (שאינן ידיעה לחצי שיעור) וחכמים פוטרים.

א. הלכה כחכמים שיש ידיעה לחצי שיעור (רמב"ם שגגות ו, ח).

ב. מרש"י משמע שאפילו לא נודע בינתים אלא שהיה לו שהות מספקת לידע, כגון אחת בשחרית ואחת בין הערבים – חייב. והתוס' והרי"ד חולקים (וע' בירושלמי).

ג. בירושלמי נסתפק לרבן גמליאל אם חצי זית במזיד מצטרף לחצי זית בשוגג (לחייב חטאת).

דף קה; פרק שלשה עשר

קנט. א. מהו שיעור אריגה להתחייב עליה בשבת?

ב. העושה שני בתי נירים – כיצד?

ג. אלו קריעות חייבים עליהן בשבת ואלו פטורים?

ד. האם מותר לקרוע בגדים מתוך חימה?

א. לדברי חכמים, האורג שני חוטים חייב, בין שמתחיל לארוג בין שמוסיף על אריג קיים. [ואם משלים בכך את הבגד, חייב אפילו בחוט אחד. גמרא קד: רמב"ם ט, יח].

לרבי אליעזר, המוסיף על האריג – חייב אפילו בחוט אחד. והאורג בתחילה חייב רק בשלשה חוטים. כן שנינו במשנתנו. ורבי יצחק שנה: שני חוטים. ופרשו שאין כאן סתירה אלא יש חילוק בין חוטים עבים לדקים; יש אומרים בעבים שלשה ובדקים שנים ויש אומרים להפך.

א. הלכה כחכמים (רמב"ם שבת ט, ח).

ב. נחלקו הדעות בירושלמי האם רבי אליעזר מחייב באורג חוט אחד על שני חוטים ארוגים, או

רק במוסיף על שלשה חוטים ויותר (ע' בראשונים כאן ובספר אפיקי ים ח"ב ד, ד).

אין האורג חייב אלא כשארג [שני חוטים] כמלא הסיט.

א. הסיט; לפרש"י הוא המירווח המקסימלי שבין האצבע לאמה. ויש מפרשים בין האגודל לאצבע

(רמב"ם בפיה"מ ובהל' שבת ט, ז). וכתב הרמב"ם (שבת ט, יח ובפיה"מ) שהאורג חייב בחוט ששיעורו

רוחב שתי אצבעות דהיינו חצי טפח [ונראה מדבריו ש'מלא הסיט' אינו זהה ל'רוחב הסיט', שרוחב הסיט

הוא חוט שארכו כשני טפחים (ע"ש בהלכות ז י-ט), פי ארבע ממלא הסיט].

ב. אם השלים את הבגד – חייב אפילו בפחות משיעור זה (עפ"י ירושלמי; שבט הלוי ח"א קג).

ג. האורג פחות מכמלא הסיט – הרי זה בכלל חצי שיעור שאסור מן התורה (ע' בראשונים לעיל עד

על כלל מלאכות שבת, ועוד). ויש מחלקים: דוקא באורג פחות ממלא סיט אסור מהתורה, אבל

אורג חוט אחד אינו אסור אלא מדרבנן (עפ"י מגן אבות לעיל עג. הובא במנ"ח מוסך השבת מלאכות

'אורג' ועושה בתי נירין'. ואילו בשו"ת באר יצחק (או"ח יד, א) נקט כהנחה פשוטה שאיסור תורה הוא. וע' אבני

נזר קפו רא; חזון יחזקאל ביצה ד, ב).